

ללמוד לחיות ביחד מגיל שלוש

אמין ח'לף, שייסד ארבעה בתי ספר דו־לשוניים ברחבי הארץ, ממשיך להאמין גם היום שאחת הדרכים לפרוץ את משבר האמון בין יהודים וערבים היא החינוך, ועדיף להתחיל מגיל צעיר מאוד, וכך לשבור מחסומים של שפה ותרבות. "יש פה שני עמים, ואף אחד לא הולך מפה. ועכשיו בואו נדבר על שותפות, ושכל צד ישאל את עצמו שאלות מוסריות קשות, בלי 'אבל'."

בכפר קרע ובבאר שבע. נאלצנו להתגבר על מכשולים רבים, הן מול הממשלה, הן מול הרשויות המקומיות, הן מול ההורים ומול הצוותים עצמם, והתמודדנו עם לא מעט גילויי גזענות גלויים וסמויים. אמנם נעשו טעויות בדרך, אך בסופו של דבר קמו בתי ספר שמימשו את החזון, ותלמידים יהודים וערבים, מחנכים ומנהלים, בונים בהם שותפות יום־יומית".

גם היום, מול המשבר הקשה ביותר שעוברת החברה הישראלית, גם בתוכה וגם בגבולות, ח'לף מנסה לשמור על אופטימיות, ולתמוך בחזון שרואה בשותפות שוויונית משימה מרכזית שניתן לחתור אליה מלמטה למעלה – מהילדים הקטנים בגן אל הילדים הגדולים המנהלים את החברה ואת המדינה.

"ברור לי שמנקודת ראות ישראלית השבעה באוקטובר הוא נקודת קושי בלתי רגילה. השאלה היא איך מסתכלים על הסכסוך כאן. האם נחזור לראשית המאה ה־20 ולאמירה של ישראל זנגוויל 'ארץ ללא עם לעם ללא ארץ'? או לאירופה אחרי מלחמת העולם השנייה – השואה על תוצאותיה, וזאת על מנת לנסות להבין את הנרטיב של אחרי השבעה באוקטובר 'מי שרוצה להשמיד אותנו עכשיו זה חמאס ולכן צריך לדאוג שהם לא יהיו כאן'. מי זה 'הם'? האם זה שני מיליון פלסטינים? שהם ייעלמו, יברחו או שנדאג להבריח אותם.

"אז זה נרטיב אחד שמנסים לקבע אותו בתודעה, ואני מודאג כי הוא מנסה לקרוא את ההיסטוריה כאילו היא מתחילה בשבעה באוקטובר. זה גורלנו כאן בישראל, ו'אלה' – האחרים – מפריעים לנו. 'חיות אדם' כמו שאמר

מה להם יש ולנו אין? זו השאלה שעלתה בראשי כילד שגדל בכפר מוקיבלה (مقيبلة) והביט מן הגבעה שליד הכפר אל מושב מגן שאול שהוקם סמוך לו בשנות ה־70. השאלה לא הולידה אצלי תסכול, אלא רצון ללמוד ושאיפה לשנות. החלטתי שגם לי מגיע שוויון כאדם וכאזרח במדינה, ובהמשך חיי הייתי נחוש להגשים זאת בדרכים שונות.

"השאלות לא הפסיקו להטריד אותי. מה הוא השוויון הזה? מה משמעותו? איך אפשר לפרוט אותו לפרטים? ובהנחה שאצליח לעמוד על טיבו – האם אפשר יהיה להגשימו במדינת ישראל? ואם כן, מה הן האסטרטגיות והדרכים להגשמתו של חזון זה?"

כך פותח אמין ח'לף את ספרו **אי של שוויון: כיצד ניסו בתי הספר הדו־לשוניים לשנות את ישראל וכיצד שינתה ישראל אותם**, 2023. החזון הביא אותו להקמת עמותת "יד ביד" שהקימה ומפתחת מסגרות חינוך דו־לשוניות בישראל. 27 שנה אחרי שהתחיל את המסע הזה ביחד עם שותפו לי גורדון, שבמהלכו הקימו ארבעה בתי ספר דו־לשוניים על בסיס העקרונות של דו־לשוניות, רב־תרבותיות, שוויון מבני ודו־לאומיות – סבור ח'לף שבהסתכלות נכונה על חינוך משותף ושוויוני מגיל צעיר יכולים להיות טמונים זרעים שיתרמו גם לפתרון הבעיות אשר ישראל מתמודדת איתם ביתר שאת מאז השבעה באוקטובר.

"כאשר יצאנו לדרך בשנת 1997 האמינו מעטים כי ניתן יהיה לממש את החזון", כותב ח'לף בספרו. "במהלך השנים שחלפו מאז הקדשתי את כל מרציי להגשמתו, ועד שנת 2011 אכן הוקמו ארבעה בתי ספר דו־לשוניים: בגליל, בירושלים,

אנחנו אמרנו שנתחיל להפגיש את הילדים הכי מוקדם שאפשר, בגיל 3 שבו מתחילים הסטריאוטיפים להתפתח, ונדאג שהילדים משני הצדדים ילמדו ויחיו במסגרת שוויונית.

תלמידות ישראליות צעירות יהודיות וערביות משחקות ב"יד ביד", בית ספר דו-לשוני לילדים יהודים וערבים במערב ירושלים
(Eddie Gerald / Alamy Stock Photo)

איך מתגברים על מחסום הפחד והדעה הקדומה, שרק הולכים וגוברים אחרי אירועים כמו השבעה באוקטובר?

"כשאנחנו מדברים על בתי הספר, אני תמיד אהבתי לראות אותם במעגלים: המעגל המרכזי הוא הילדים, ומסביב הצוות, החינוכי, ההורים, הקהילה הרחבה, משרד החינוך וכן הלאה, ויש להתקדם ממעגל למעגל כלפי חוץ. בראשית הדרך אנשים חשבו שאנחנו משוגעים. כשפגשתי את השותף שלי ב-1997 אמרו לנו 'אתם משוגעים! איך יהודים וערבים יביאו את הילדים שלהם ללמוד ביחד בגיל הגן?' "אני זוכר שסיפרתי לאמא שלי שהבן הבכור שלי הלך לבלות אצל החבר היהודי שלו אחרי שעות הגן. היא הייתה בשוק. ואמרה לי: 'מה? אתה משוגע! איך אתה שולח את הבן הקטן שלך לבד?! יעשו לו משהו!' אולי זאת תגובה מקבילה לתגובה של הישראלי הממוצע שאומר: 'אתה משוגע. אם ניתן להם מדינה הם ישמידו אותנו'."

איך זה מתבצע בפועל?

"דרך הדברים הכי קטנים ופשוטים. ילד יהודי חוזר הביתה ודורש שבמקלדת שלו יתקינו שפה שלישית, ערבית. עד עתה המקלדת הייתה דו-שפתית, והילד מביא עוד סיפור הביתה: יש ערבית בעולם. וזה יכול לקרות רק דרך בית הספר. למשל, דרך למידה אודות הקבוצה האחרת: מפגש מתמשך שמוביל

גלנט בתחילת המלחמה. לא בני אדם על אף שגם שם יש נשים וילדים, ומשום מה הרוב של אזרחי המדינה היהודים לא מתקוממים מההשוואות האלה! זה מדאיג אותי. "הגישה השנייה, שאני מתחבר אליה גם באמונתי וגם בעשייה שלי מאז ומתמיד, היא, שיש כיום שני עמים, ואף אחד לא הולך מפה. ועכשיו בואו נדבר על שלום ועל שותפות, בלי להגיד 'אבל', כי תמיד יש 'אבלים', ותמיד יש כוכביות. זאת הגישה שאני חיפשתי, ואיתה הלכתי להקמת 'יד ביד'. אני בעד לקחת את הדיון למקום הזה, שבו כשבונים בית ליד הבית שלך, או מושב ליד היישוב שלך, צריך לדאוג לאיכות החיים של כולם, ולהגיע להסכמות 'איך אנחנו יכולים לחיות בהרמוניה וששני הצדדים ירוויחו'."

מאיזה גיל אתה מאמין שאפשר למקסם את הגישה הזאת?

"אנחנו אמרנו שנתחיל להפגיש את הילדים הכי מוקדם שאפשר, בגיל 3, שבו מתחילים הסטריאוטיפים להתפתח, ונדאג שהילדים משני הצדדים ילמדו ויחיו במסגרת שוויונית. וכאן עלתה השאלה – מהו שוויון? בתי הספר שבנינו התבססו על שלושה עמודי תווך: דו לשוניות, רב-תרבותיות ודו-לאומיות. למשל, בעניין הרב-תרבותיות האמנו ששונות תרבותית היא לא גורם מרתיע, אלא דווקא יתרון שמעשיר את החיים.

בית הספר "יד ביד - גשר על הוואדי" בכפר קרע, בעת הפנינג קהילתי (RickP 18:02, 17 June 2006 (UTC), CC BY-SA 3.0, via Wikimedia Commons)

כל נסיגה מן המודל של מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי משמעותה ויתור על זהותם הלאומית. תפיסתם שיקפה את העמדה המקובלת של השמאל הציוני הישראלי – שוויון בין הקבוצות משמעו שוויון בין הפרטים, ולא שוויון בין קולקטיבים לאומיים.”

עדיף לריב מאשר להשתיק מחלוקת?

”בוא נסכם שלהשתיק ולהדחיק זה רע. להשתיק זה להתחבר לנרטיב של קורבנות. אם הציבור השכן לנו רוצה לכלותנו, אז זה או הם או אנחנו. כולנו יודעים שכאשר אנחנו מכחישים, משתיקים ומדחיקים משהו בתוכנו, אנחנו צריכים פסיכולוג כדי להתמודד. אם נשתיק את המחלוקת, זה יתפוצץ לכולנו בפרצוף. אז הדרך השנייה היא להתמודד איתן כבני אדם עם גורל משותף.”

שני מנהלים לשני עמים

ח'לף אומר שיש שלוש גישות פילוסופיות להתמודד עם המצב של מיעוט ורוב:

1. המודל הליברלי-הומניסטי – מודל זה מדגיש שאין לעסוק בסוגיות של פוליטיקה, אלא באדם ובזהותו האישית.

להיכרות ולהפרכת דעות קדומות. המפגש בין שתי קבוצות שונות יוצר סיטואציה חדשה החורגת מן הנתק היום-יומי ביניהן, ומכאן להתנהגות ולצורות חשיבה חדשות.

”אחת השאלות שליוו אותנו בבתי ספר בראשית הדרך הייתה: איך נציין את הימים הלאומיים – יום העצמאות והנכבה? איך אפשר לדבר על יום השואה או על יום האדמה? הוכחנו שאפשר. זה לא קל, אבל אפשר. ביומן המשותף שאני יצרתי מופיעים לא רק החגים הדתיים אלא גם החגים הלאומיים. ואנחנו לא רק מציינים אותם בתוך היומן אלא גם מסבירים את המשמעות של כל חג וחג. מה זה עיד אל-אדחא? ומה זה פסח?”

ח'לף מתמודד בספרו עם סוגיות שהפתרון שלהן מורכב במיוחד, ושהתנסה בהתמודדות איתן בבתי הספר שהקימה ”יד ביד”. למשל, סוגיית היחס לנרטיבים הלאומיים. ”המורים היהודים התקשו להכיל את עמדותיהם ואת דרישותיהם הפוליטיות של עמיתיהם הפלסטינים”, הוא כותב ומדגים: ”כך, למשל, בסמינר הכשרה לצוות המורים של אחד מבתי הספר התקיים דיון על אופי המדינה הרצוי בעיניהם. המורים הפלסטינים טענו כי חברה שוויונית אמיתית משמעה הפיכתה של מדינת ישראל למדינת כל אזרחיה. מרבית המורים היהודים התקשו לקבל דרישה זו. מבחינתם,

המסקנה שלי היא שעל מנת למקסם את הסיכויים בכיוון של החזון השוויוני, צריך לשנות את מאזני הכוח, ולכן צריך שני מנהלים, ערבי ויהודי, שני מורים בכיתה, יהודי וערבי וכן הלאה.

חושב שזה שני הדברים, זה גם וגם. אם מסתכלים על צפון אירלנד, היו שם יוזמות מלמטה למעלה להקים מסגרות משותפות של קתולים ופרוטסטנטיים. השתתפו בהם משהו כמו 4000 תלמידים, ואחרי 'גוד פריידי' (הסכם השלום ב-1998) זה הפך ל-60,000. וכאן בראשית הדרך כאשר הקמנו את בתי הספר בשנת 1998 היינו בעידן של תקווה לשלום, קיוונו שבית הספר יהיה מיני-קוסמוס של מעגלי השלום. האינתיפאדה השנייה שינתה את המצב, וראו איפה אנו עומדים היום".

תלמידות ישראליות צעירות יהודיות וערביות משחקות ב"יד ביד", בית ספר דו-לשוני לילדים יהודים וערבים במערב ירושלים (Eddie Gerald / Alamy Stock Photo)

אז אתה אופטימי או פסימי?

"אני מטבעי אופטימי, ואני אמשיך לפעול למען המטרה של שלום ושוויון. אין לי תשובות על כל השאלות, אבל אני מנסה לעורר שאלות שיגרמו לאנשים לחשוב. אני רוצה שאנשים ילמדו ערבית על מנת שיוכלו לדבר עם השכן, או לפחות לדעת להגיד חג שמח לערבים בערבית. בימים הללו קשה לעשות דברים ביחד וקשה לדבר על תקווה ועל שלום. כבד לנו על הלב, גם לי. חלק מהקושי הוא שהמלחמה לא נגמרה ולא ברור לאן היא מובילה. קשה לשאול שאלות מוסריות בזמן מלחמתה והתלקחות, אבל אני ממשיך לחלום ולהאמין שאפשר אחרת".

ד"ר אמין ח'לף הוא מרצה לחינוך בקריה האקדמית אונו ובמכללה האקדמית לחינוך, מייסד-שותף של עמותת 'יד ביד' שהקימה מאז 1998 שבעה בתי ספר יהודיים-ערביים דו-לשוניים.

2. המודל הרב תרבותי הביקורתי – מודל זה מכתוב שינוי ביחסי הכוח ומדגיש את הסימטריה, כלומר את השאיפה לשוויון בעמדות הכוח בין המיעוט והרוב.
3. המודל הקהילתי-חלוקתי – מודל זה מכיר באי-השוויון המבני בין ערבים ליהודים ודורש יצירת סדר חברתי חדש וחלוקה צודקת של כוח ומשאבים על מנת לתקן עוולות היסטוריות.

הדוגמה הכי חזקה להבין את הניואנסים של הגישות השונות היא ההחלטה מי יעמוד בראש הפירמידה. "בגישה הליברלית, הראשונה, לא משנה מי עומד בראש הארגון; לפי הגישה השנייה, שמכתיבה שוויון, יהיו שני מנכ"לים, יהודי וערבי; ואילו לפי גישה השלישית יש למנות מנכ"ל ערבי כדי להביא לצדק חלוקתי. "המסקנה שלי אגב היא שעל מנת למקסם את הסיכויים בכיוון של החזון השוויוני, צריך לשנות את מאזני הכוח, ולכן צריך שני מנהלים, ערבי ויהודי, שני מורים בכיתה יהודי וערבי וכן הלאה.

"קיוויתי שמתוך הניסיון המצטבר וההסדרים האלה בתוך בתי הספר יהיה ניתן להרחיב ולהשליך על מעגלים יותר רחבים, ש"יד ביד" תהיה מין עץ מניב פירות ומפרה את כל השדה, אבל ברור שזה לא המצב כיום.

"אחת הסיבות שעזבתי ממנכ"ל את "יד ביד" ב-2011, אחרי 14 שנים, הייתה התחושה שלא הצלחתי להקרין ולהשפיע על מעגלים רחבים יותר. שבסוף הניסוי נשאר בתוך בתי ספר ולא זלג החוצה.

"אני רציתי שזה יתרחב, ומצד שני הכוחות ההגמוניים רצו שנתמקד אך ורק בהקמת בתי ספר. אני רציתי להראות שבאמצעות בתי הספר הדו-לשוניים אפשר לבנות מודל לאופן שבו מדינת ישראל צריכה להתנהל מבחינה שפתית ותרבותית. אחת ההצלחות הצנועות שלי הייתה היומן הרב-תרבותי, שלצערי הפסיקו להפיק אותו ב"יד ביד". בנינו את מודל הדו-לשוניות שמביא לשינוי בתוך בתי הספר, אבל לא הצלחנו לפתח אותו מחוץ לבתי הספר ולאתגר את המציאות.

"והיום אני שואל את עצמי: האם גנים ובתי ספר יכולים לשנות מציאות או שהם מקבעים הסדרים ישנים? ואני